

Siedem lat minęło...

Sprawozdanie z działalności stowarzyszenia „Pamięć i Dialog” w latach 2013-2020

Historia stowarzyszenia „Pamięć i Dialog” rozpoczęła się w marcu 2013 r., kiedy zostało zarejestrowane w KRS. Od tamtej pory do chwili obecnej działa na rzecz realizacji następujących celów:

1. Wzbogacanie pamięci zbiorowej legniczan poprzez dialog i refleksję nad historią najnowszą;
2. Budowanie dialogu w wieloetnicznej społeczności Legnicy;
3. Inspirowanie badań nad mniejszościami narodowymi i etnicznymi oraz grupami ludnościowymi (regionalnymi) Legnicy i regionu;
4. Ochrona wartości kulturowych przestrzeni społecznych miasta i form pamięci historycznej w architekturze, sztuce, obiektach industrialnych i rękodzielnictwie.
5. Upamiętnianie historii miasta jako miasta garnizonów, w tym szczególnie związanej z obecnością w jego przestrzeni garnizonów polskiego i radzieckiego;
6. Inspirowanie działań i podejmowanie inicjatyw o charakterze naukowym, popularyzatorskim, wydawniczym i organizacyjnym na rzecz upamiętniania historii miasta.

Wymienione cele Stowarzyszenie realizuje poprzez:

1. Badanie i popularyzowanie wieloetnicznego charakteru i dorobku kulturowego miasta;
2. Realizację imprez oraz programów badawczych i edukacyjnych z zakresu wielokulturowości Legnicy i regionu;
3. Badanie historii i współczesnego życia grup ludnościowych osiedlonych w Legnicy po 1945 roku;
4. Podejmowanie inicjatyw służących zachowaniu, ratowaniu i udostępnianiu dziedzictwa kultury materialnej miasta poprzez dokumentowanie i ukazywanie niepowtarzalnych obiektów urbanistycznych, architektonicznych, plastycznych, rękodzielniczych, industrialnych itp.;
5. Podejmowanie działań edukacyjnych na rzecz dostrzegania, określania i doceniania przez legniczan estetycznych walorów i wartości kulturowych otaczających nas przestrzeni miejskich;

6. Gromadzenie materiałów dokumentujących działalność jednostek Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej w Legnicy oraz badanie wpływu ich obecności na rozwój miasta i regionu;
7. Prezentację zbiorów historycznych Stowarzyszenia w miejscach publicznych i udostępnianie ich do celów naukowych, edukacyjnych i ekspozycji;
8. Publikowanie książek, artykułów naukowych i publicystycznych, organizowanie wystaw, konferencji, wykładów, spotkań;
9. Współpracę z instytucjami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi oraz osobami fizycznymi w zakresie realizacji statutowych celów Stowarzyszenia;
10. Prowadzenie strony internetowej i profilu na portalu społecznościowym Facebook;
11. Inne działania sprzyjające realizacji statutowych celów Stowarzyszenia.

Konferencje

Stowarzyszenie było inicjatorem i organizatorem kilku konferencji popularnonaukowych i naukowych. Do udziału w nich zapraszano naukowców i publicystów o uznanym dorobku z różnych uczelni i ośrodków zagranicznych, nauczycieli historii, regionalistów oraz miłośników historii i kultury miasta. Wśród słuchaczy byli studenci PWSZ im. Witelona, młodzież szkolna, mieszkańcy Legnicy i regionu.

Stowarzyszenie wraz z partnerami było organizatorem następujących konferencji:

„Legniccy Sybiracy” (11 IX 2015 r.).

Konferencję otworzył wykład Juliusza Woźnego z wrocławskiego Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” pt. „Dolnoślązacy – skąd przybyliśmy i jacy jesteśmy”. Następnie Maria Kubasik z uczestnikami konferencji podzieliła się refleksjami z lektury wspomnień legnickich Sybiraków. Działalność Związku Sybiraków w Legnicy przybliżyła Wanda Puchała. W drugiej części konferencji uczniowie z Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 3 w Legnicy zaprezentowali wyniki przeprowadzonego sondażu wśród rówieśników, które stanowiły przyczynek do dyskusji na temat obrazu Sybiraka w oczach młodego pokolenia. Z zainteresowaniem uczestników konferencji spotkało się bez wątpienia wystąpienie Grzegorza Niemyjskiego, legnickiego artysty rzeźbiarza – twórcy monumentalnego pomnika „Zesłańcom Sybiru”. Artysta zapoznał zebranych z ideą pomnika i pracą nad jej materialnym urzeczywistnieniem. Konferencji towarzyszyła wystawa okolicznościowa prezentująca

dokumenty (zdjęcia, listy, przedmioty) przekazane przez legnickich Sybiraków oraz wydawnictwa.

„70 lat Legnicy. Aktualne kierunki badań nad współczesną historią Legnicy” (29 X 2015 r.).

Obrady konferencji dotyczyły kilku grup tematycznych związanych ze współczesną historią Legnicy: gospodarki, kultury, sztuki, garnizonu, życia społecznego. Wygłoszone referaty stały się okazją do refleksji nad dotychczasowym stanem badań nad 70-leciem powojennej Legnicy. Referenci ukazali nowe aspekty zagadnień gospodarczych i społecznych, penetrowanych od lat przez historyków i politologów, jak też zakreślili nowe pola badawcze i tematy dotychczas nieobecne w powojennym opisie miasta.

Wystąpili: Prezes Niemieckiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Jürgen Gretschel & Wojciech Szczerepa („Liegnitz w lutym 1945 r.”), Marek Żak („Sytuacja aprowizacyjna w Legnicy w latach 1945-1946”, „Powojenna Legnica we wspomnieniach Bronisława Freidenberga”), Jerzy Starzyński („Wielokulturowość powojennej Legnicy”), Zbigniew Kraska („Powojenna sztuka w Legnicy”), Wojciech Morawiec („Wojsko Polskie w Legnicy w latach 1945-2008”), Zofia Maksymowicz („Rzemiosło legnickie po II wojnie światowej”), Damian Aftamiński („Legnicka Fabryka Fortepianów i Pianin. Dzieje przedsiębiorstwa”), Marcin Makuch („Legnickie Zakłady Metalurgiczne 1951-1959”) i Krystyna Mołodyńska („Fabryka Nakryć Stołowych „Lefana”. Zarys historyczny”).

Materiały z konferencji były publikowane na łamach „Szkiców Legnickich”.

„Polska i Polacy w 1956 roku. Nadzieje i złudzenia” (27 X 2016 r.).

W konferencji wzięli udział pracownicy naukowcy Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy i Uniwersytetu Wrocławskiego oraz lokalni badacze i miłośnicy historii lokalnej. Głównym powodem podjęcia się tego przedsięwzięcia był fakt, iż problematyka października 1956 r. w Legnicy i jego następstw wymaga szczegółowych studiów, ponieważ mimo upływu sześćdziesięciu lat, dostrzec można niedostatek badawczy tego najnowszego okresu historii Legnicy.

Na konferencji wystąpili: Stanisław Dąbrowski („Sytuacja polityczna w Polsce w okresie II-XI 1956 r.”), Wojciech Kondusza („Związek Radziecki i kraje tzw. obozu socjalistycznego wobec wydarzeń 1956 r.”), Maria Kubasik („Legnica i Dolny Śląsk w 1956/1957 r.”), Marek Żak („Społeczeństwo Polskie w 1956/1957 r.”), Kazimiera Jaworska („Kościół katolicki i organizacje społeczno-religijne wobec sytuacji w 1956/1957 r.”), Robert

Żeleźny („Cele strategiczne i działania władz politycznych w Polsce w 1956 r.”), Barbara Rogowska („Wybory 1957 r. Debaty wokół kwestii zmian ustrojowych w Polsce”), Piotr Grabowiec („Międzynarodowe i wewnętrzne antecedencje wydarzeń politycznych w 1956 roku”) i Robert Wiszniowski („Rok 1956 z perspektywy sześćdziesięciolecia”). Konferencji towarzyszyła okolicznościowa wystawa publikacji dot. października 1956 roku w Legnicy, którą przygotowała Barbara Morawiec.

„Modernizm po legnicku – oblicza lokalnego dziedzictwa” (29 IX 2017 r.).

Celem konferencji było zaprezentowanie wartości artystycznej, historycznej i naukowej zabudowy modernistycznej i wybranych dzieł modernizmu przedwojennego Legnicy, które są nie tylko starymi, a często też zaniedbanymi budynkami, ale mają rangę zabytków – historycznego świadectwa duchowej i materialnej kultury naszego miasta, sięgającej lat 20. i 30. ub. wieku. Odzwierciedlając ówczesną politykę urbanistyczno-architektoniczną, stanowią nasze dziedzictwo kulturowe wymagające systemowej ochrony, która nie może dopuszczać do ich usuwania z przestrzeni miasta. Organizatorom chodziło więc przede wszystkim o uświadomienie właścicielom, inwestorom, zarządom nieruchomości, członkom wspólnot mieszkaniowych, władzom samorządowym, legniczanom, że obiekty te należy troskliwie chronić, odbudowywać i konserwować.

Na konferencji prof. Rafał Eysymontt przedstawił architekturę modernistyczną a Wojciech Morawiec budownictwo mieszkaniowe w Liegnitz na tle rozwoju przestrzennego miasta. Z kolei Roger Piaskowski przedstawił sylwetkę architekta Hugo Leipzigerera i jego legnickie realizacje. Obok części historycznej, podczas konferencji zaprezentowano zagadnienia współczesne z zakresu obowiązującego prawa: Jadwiga Łopusiewicz, dyrektor Wydziału Gospodarki Przestrzennej, Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta zapoznała gremium z potrzebami ochrony krajobrazu miasta w kontekście „ustawy krajobrazowej”, a Maria Tyzenhaus – Miejski Konserwator Zabytków przedstawiła problemy ochrony zabytków architektury w świetle aktualnych przepisów, a także gminną ewidencję zabytków Legnicy i opracowane studia historyczno-urbanistyczne. Natomiast Zbigniew Fudali, ówczesny prezes Centrum Nieruchomości DOMENA, zarządzający ok. 300 wspólnotami mieszkaniowymi w Legnicy, podzielił się uwagami na temat problemów, z którymi spotykają się na co dzień zarządcy nieruchomości przy remontach zabytkowych budynków mieszkalnych.

„Wydarzenia Marca’68 – przyczyny i następstwa” (22 III 2018 r.).

Konferencja poprzedzona została wystawą „Legniccy Żydzi – nasi sąsiedzi. Dlaczego wyjechali?”, przygotowaną we współpracy z Urzędem Miasta Legnicy.

Konferencja była ważnym wydarzeniem międzynarodowym, zorganizowanym w 50. rocznicę Marca’68. Ujęta została w oficjalnym programie obchodów rocznicowych w Polsce jako ważna ich część. Legnicką konferencję przyjęto z dużym zainteresowaniem w środowiskach emigracji „pomarcowej”. Dowodem tego był udział dwóch znakomitych jej przedstawicieli ze Szwecji: Leszka Leo Kantora i Leopolda Sobela. Program konferencji i towarzyszące jej wydarzenia z dużym zainteresowaniem przyjęli także legniczanie.

Przebieg konferencji wraz ze zdjęciowym obrazem Legnicy ukazał się na płycie DVD i jej zapis trafił do kilkutyśycznego środowiska polskich Żydów na całym świecie.

Publikacje

Członkowie Stowarzyszenia od lat badają, piszą oraz publikują prace dotyczące różnych aspektów funkcjonowania powojennej Legnicy, które były dostrzegane przez znawców i wyróżniane, m. in. trzykrotnie zostały nagrodzone wyróżnieniem „Legnicka Książka Roku”.

Na przestrzeni ostatnich lat artykuły poświęcone powojennej Legnicy, autorstwa członków Stowarzyszenia, ukazały się w :

- **publikacjach zbiorowych:** „*Wojska radzieckie w Polsce 1939–1993*”, PWSZ, Legnica 2013, „*Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993*”, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk, IPN, 2014, „*Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*”, PWSZ, Gorzów Wielkopolski, 2015, „*Kto siedzi na miedzi(y)?*”, Legnickie Centrum Kultury, Legnica 2013.

- **czasopismach naukowych i popularnonaukowych:** „Dzieje Najnowsze”, „Dolny Śląsk”, „Dialog Edukacyjny”, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne”, „Przegląd Policyjny”, „Rocznik Ziem Zachodnich”, „Szkice Legnickie”, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, „Legnicki Almanach”.

Szereg artykułów popularnonaukowych zostało **opublikowanych na łamach lokalnej prasy** („Gazeta Wrocławska”, „Konkrety” & „Legnica.eu”). Wśród nich znalazły się: cykl wspomnień legnickich Sybiraków i Kresowiaków, artykuły o mniejszościach narodowych, anegdotach politycznych oraz serie tekstów poświęconych: znanym legniczanom, wydarzeniom 1956 r. w Legnicy, „pionierskiej” Legnicy (1945-1948), radzieckiej obecności w Polsce i Legnicy.

Warto również wspomnieć o podjętej przez Stowarzyszenie w 2017 r. współpracy z **portalem historycznym histmag.org**, jedną z największych stron internetowych tego typu,

którego treści każdego dnia docierają do dziesiątek tysięcy internautów. Dotychczas na jego łamach ukazały się cztery teksty, przygotowane w oparciu o wyniki badań członków „PiD”. Dzięki nim po raz pierwszy szerokie ogólnopolskie gremium internautów mogło zapoznać się z tak ważnymi epizodami ze współczesnej historii naszego miasta, jak m.in. rok 1956, marzec '68, jednostki radzieckie w Legnicy.

Pełny wykaz publikacji członków Stowarzyszenia, związanych z jego celami, jest dostępny na stronie internetowej: <http://www.pamiecdialog.pl/index.php/o-nas/publikacje>.

Wydawnictwa

Stowarzyszenie „Pamięć i Dialog” w ciągu kilkuletniej działalności przygotowało i opublikowało kilka wydawnictw książkowych:

- **Maria Kubasik, *Legniccy Sybiracy***, Legnicka Biblioteka Publiczna /przy współpracy ze stowarzyszeniem „Pamięć i Dialog” i Oddziałem Związku Sybiraków w Legnicy, Urzędem Miasta Legnicy/, Legnica 2015, ss. 113.

- **Roger Piaskowski & Wojciech Morawiec, *Druga twarz Liegnitz. Eseje o architekturze Legnicy końca XIX wieku***, Wydawnictwo Edytor & „Pamięć i Dialog”, Legnica 2017, ss. 182.

- **Maria Kubasik & Marek Żak, *Legnica w 1956 roku***, Legnicka Biblioteka & „Pamięć i Dialog”, Legnica 2017, ss. 396.

- **„Marzec '68. Przyczyny i następstwa”**, pod redakcją Marii Kubasik & Marka Żaka, „Pamięć i Dialog”, Legnica 2018, ss. 272.

- **Roger Piaskowski & Wojciech Morawiec, *Druga twarz Liegnitz. Część 2. Eseje o legnickim modernizmie***. Wydawnictwo „Pamięć i Dialog”, Legnica 2020, ss. 201.

„Legnicki Almanach”. Ważną inicjatywą edytorską było rozpoczęcie wydawania własnego rocznika historycznego pn. „Legnicki Almanach”, którego I tom o objętości 374 stron ukazał się w 2019 r. pod red. Marka Żaka. Wydawnictwo pozyskało do współpracy kilkunastu młodych autorów, specjalistów z różnych dziedzin powojennej historii Legnicy. Wydawnictwo to wyróżnia spośród wielu innych fakt, iż posiada ono recenzenta naukowego w osobie prof. dr hab. Andrzeja Małkiewicza. W skład Kolegium redakcyjnego „Legnickiego Almanachu” wchodzi: Wojciech Kondusza, Maria Kubasik, Tadeusz Sznerch i Marek Żak jako przewodniczący.

Działalność w Internecie i mediach społecznościowych

Stowarzyszenie stara się realizować swoje cele statutowe także poprzez aktywność w Internecie. Działalność tego rodzaju jest aktualnie prowadzona na dwóch płaszczyznach: strona internetowa (www.pamiecidialog.pl) i profil na portalu Facebook.

W ciągu dwuletniej aktywności ilość tzw. polubień i obserwujących profil „PiD” wzrosła do ok. ośmiuset. Posty cieszą się popularnością i były wielokrotnie udostępniane na innych profilach poświęconych Legnicy, co sprawia, że ich zasięg jest coraz większy. Rekordowe posty dotarły nawet do ponad dwudziestu tysięcy osób. Ich treść częstokroć skłaniała byłych i obecnych mieszkańców miasta do podjęcia dyskusji nad dziejami powojennej Legnicy. Wielu z nich podzieliło się swoimi wspomnieniami i uwagami, a jeszcze inni mogli sobie przypomnieć o legnickich miejscach i wydarzeniach, które na stałe zapisały się w ich pamięci.

Gawędy o Legnicy

Systematyczna aktywność Stowarzyszenia polega na organizacji comiesięcznych spotkań – w ramach tematycznych cykli. W latach 2013-2014 zaprezentowano **mniejszości narodowe i etniczne Legnicy**, natomiast w 2015 r. zapoczątkowano cykl spotkań pod nazwą „**Gawędy światłem malowane**”, poświęcony legnickiej architekturze. W latach 2015 – 2017 odbyło się 27 spotkań, podczas których zaprezentowano budowle charakterystyczne dla różnych stylów w architekturze światowej oraz stanowiące (często unikatowe) wybitne przykłady stylu historyzującego i modernizmu.

W 2018 r. realizowano dziesięciomiesięczny cykl nazwany „**Okruchy legnickiego piękna**”. Zaprezentowano m. in. obrazy Legnicy w starych pocztówkach, legnickie witraże i piece kafłowe, architekturę nagrobkową cmentarza żydowskiego, architekturę kompleksów koszarowych, małą architekturę legnickiego parku.

W 2019 r. wrócono do popularyzacji legnickiej architektury w cyklu „**Secesja po legnicku**”. Podczas dziesięciu spotkań zaprezentowano unikalne dzieła legnickiego *art. nouveau*.

Natomiast w 2020 r. rozpoczęto nowy projekt pn. „**Almanach sztuki Zagłębia Miedziowego**”. To cykl spotkań, seminariów, warsztatów i prezentacji artystów związanych z Legnicą i Zagłębiem Miedziowym. Cykl jest kontynuacją podejmowanych przez Stowarzyszenie od wielu lat przedsięwzięć popularyzujących dorobek kultury materialnej i artystycznej „starej” i „nowej” Legnicy w formie „Gawęd”, wycieczek, prezentacji, publikacji i konferencji. Jest to jednocześnie kolejna odpowiedź na wzrastające zainteresowanie społeczności lokalnej historią miasta i wybitnymi postaciami z nim związanymi.

Inne wyróżniające się inicjatywy Stowarzyszenia

Nagroda „Śląskie niebo Jürgena Gretschela”

Z inicjatywy Stowarzyszenia kilkanaście organizacji pozarządowych Legnicy, osób i instytucji postanowiło upamiętnić imię znanego i cenionego miłośnika historii Legnicy, Śląska i Polski, człowieka dialogu i porozumienia (do śmierci aktywnego członka zarządu stowarzyszenia „Pamięć i Dialog”) – Jürgena Gretschela. Tak zrodziła się idea ustanowienia nagrody im. J. Gretschela w formie pamiątkowej statuetki fundowanej przez Prezydenta Miasta, którą honoruje się działania osób i instytucji na rzecz tolerancji, wzajemnego szacunku, współpracy, poszanowania innych ludzi i umacniania dialogu międzykulturowego. Nagroda została już dwukrotnie wręczona, a jej laureatami zostali: Elżbieta Chucholska (2018 r.) i Jerzy Starzyński (2019 r.).

Tablica okolicznościowa upamiętniająca śmierć alianckich lotników – uczestników Wielkiej Ucieczki

Stowarzyszenie „Pamięć i Dialog” i Koło nr 10 Stowarzyszenia Kombatantów Misji Pokojowych ONZ z Żagania, we współpracy z Urzędem Miasta i Muzeum Miedzi – zorganizowało w maju 2019 r. uroczystość patriotyczno-wojskową mającą na celu uczczenie pamięci 10 alianckich oficerów, zamordowanych wiosną 1944 r. przez Gestapo w okolicy zjazdu autostradowego do Legnicy i skremowanych w krematorium Cmentarza Komunalnego w Legnicy. Byli to uczestnicy Wielkiej Ucieczki z Obozu Jenieckiego Stalag Luft 3 w Żaganiu – jednej z największych i najstynniejszych uciezek alianckich jeńców w czasie drugiej wojny światowej. W tej grupie znalazł się Polak – Włodzimierz Adam Kolanowski.

8 maja 2019 r., w 75 rocznicę Wielkiej Ucieczki, na murze Kaplicy Cmentarnej Cmentarza Komunalnego w Legnicy przy ul. Wrocławskiej, odsłonięto tablicę okolicznościową z nazwiskami bohaterskich lotników. W uroczystości wzięły udział władze miasta, kompania honorowa 10. BKPanc ze Świątoszowa, licznie zaproszeni goście, poczty sztandarowe organizacji kombatanckich, stowarzyszeń wojskowych, szkół, Policji, Straży Pożarnej oraz mieszkańcy Legnicy. Legnica, organizując uroczystości i odsłaniając okolicznościową tablicę – dołączyła do nielicznego grona miast europejskich upamiętniających losy bohaterskich lotników alianckich walczących z hitlerowskim najeźdźcą.

Współpraca z organizacjami pozarządowymi

Stowarzyszenie jest od 2013 r. członkiem Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych, nad którą patronat sprawują Rektorzy polskich i czeskich uczelni, stowarzyszeni w Konferencji

Rektorów Uniwersytetów Śląskich. Jej celem jest rejestracja, dokumentacja, naukowe opracowywanie i popularyzacja zabytków oraz prywatnych zbiorów pamiątek jako formy dziedzictwa kulturowego, historycznego. Organizatorami sieci są: Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie Zdroju, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe z Wrocławia, Uniwersytet Śląski w Opawie – Wydział Filozoficzno-Przyrodniczy, Matica Słowacka – Słowacki Instytut Historyczny. W odbywającym się każdego roku Forum Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych członkowie Stowarzyszenia prezentują własne zbiory oraz dorobek badawczy i wydawniczy „PiD” związany z powojenną historią Legnicy.

Stowarzyszenie od początku ściśle współpracuje z wieloma stowarzyszeniami, fundacjami i wydawnictwami oraz organizacjami mniejszości narodowych i etnicznych w Legnicy. Szczególnie owocna jest współpraca z Towarzystwem Miłośników Legnicy „Pro Legnica”, Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów, Niemieckim Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym, Związkiem Ukraińców w Polsce, Kołem nr 10 Stowarzyszenia Kombatantów Misji Pokojowych ONZ z Żagania, Związkiem Sybiraków, wydawnictwem „Edytor” i fundacją „Liegnitz.pl”.

Scharakteryzowana powyżej działalność stowarzyszenia „Pamięć i Dialog”:

- pozostawiła trwałe ślady w świadomości różnych środowisk i pokoleń legniczan,
- pobudziła inicjatywy społeczne na rzecz ochrony dziedzictwa materialnego miasta,
- przyczyniła się do popularyzacji jego dzieł z zakresu architektury i sztuki w kraju i za granicą (wydawnictwa „PiD” znalazły się w renomowanych bibliotekach polskich i zagranicznych),
- przywraca i utrwała pamięć o wydarzeniach i ludziach powojennej Legnicy,
- integruje różne środowiska wokół działań istotnych dla miasta i kształtowania pamięci o jego historii.

Wszystkie opisane działania przyczyniają się do budowania tożsamości miasta i dumy mieszkańców z jego historycznego dorobku.

Opr. Wojciech Kondusza